

8. Egy literes mérték átmérője 0.86 cm, magassága 1.729 dm. Számítsátok ki, hogy ez tényleg 1 liter-e?

9. Egy malomkő átmérője 1 m, vastagsága $\frac{1}{2}$ m, mennyi a súlya, ha $1 \text{ dm}^3 = 2.35 \text{ kg}$?

10. Hány 4 cm átmérőjű és 10 cm hosszú kis hengert lehet 471 kg vasból önteni, ha 1 dm^3 vas 7.5 kg? (A vas térfogata annyi dm^3 , ahányszor 7.5 a 471-ben foglaltatik.)

11. Valamely 8 cm hosszú ólomcső belső átmérője 18 cm, a cső vastagsága 4 cm, mennyi a cső súlya, ha 1 dm^3 ólom 11.3 kg? (Az egész cső — átmérője 22 cm — köbtartalmából kivonva a belső ür köbtartalmát, kapjuk a cső falának a köbtartalmát.)

12. Mennyi a súlya egy 3.8 m hosszú homokkő vízvezeték-csőnek, melynek belső átmérője 1.4 m, a cső vastagsága 4.5 cm és 1 dm^3 homokkő 2.35 kg?

13. Egy öntözőkanna átmérője 20 cm, magassága 23 cm, hány l víz fér bele?

1947. március 2. hete.

Altános iskola VI. osztály.

A tanítás anyaga: Szóképzés.

I. *Előkészítés.* a) *Számonkérés.* A szóösszetételről tanultak számonkérése.

b) *Érdeklődés-keltés* (áthajlás).

MEGY A JUHÁSZ A SZAMÁRON...

Megy a juhász számáron,
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.

Felpattan a számárra,
Hazafelé vágta;
De már későn érkezett,
Csak holttestet láthat.

Gyepes hanton furulyált,
Legelészett nyája;
Egyszer csak azt hallja, hogy
Haldoklik babája.

Elkeseredésében
Mi telhetett tőle?
Nagyot ütött botjával
A számár fejére.

(Petőfi Sándor.)

Petőfi költeménye a juhász életének egy szomorú eseményét tárja elénk. Röviden, nagy vonásokkal, de mégis olyan hűen rajzolja meg a juhász nagy elkeseredését, alakját, mozdulatait, hogy a juhász képe örökre belevésődik emlékezetünkbe. Ez is *kép, jelenet* az életből. A magyar pusztá egyszerű fiát, a juhászt mutatja be a költő végtelen bánatában.

c) *Példamondatok.* Írjuk le e szép költeményből a következőket:

Megy a juhász számáron.
Nagy a legény, de nagyobb boldogtalansága.
Gyepes hanton furulyált.

II. *Tárgyalás.* Rávezetés a szóképzésre.

Az első mondatban a juhász szót a juh szóból alkottuk

az -ász végzet hozzáadásával. Mi történt itt? Tegyük a juh szóhoz ragokat! Juh-ra, juh-nak, juh-tól stb. Változott-e a juh szó jelentése? És ha ezt a végzetet tesszük hozzá: -ász, még mindig a juhról, az állatról van szó? Az -ász végződés tehát egészen új szót képzett a régiből. A juh állat, a juhász a juhok őrzője, ember.

Éppen így a *boldogtalan* szót is a *boldog* melléknévből képeztük a -*talan* végzet hozzáadásával. Ez is egészen más jelentésű szót eredményezett, mint volt.

A harmadik mondatban a *furulyált* szó a *furulya* szóból keletkezett, úgy, hogy a szóhoz az *l* végzetet tettük. Az előbbi főnév volt (furulya), az utóbbi már cselekvést jelentő szó, tehát ige: *furulyált*.

Az -*ász*, -*talan*, -*l* végzetek annyira megváltoztatták tehát a szavak értelmét, hogy az állatot jelentő szóból embert, a boldog állapotot jelentő szóból ennek éppen az ellenkezőjét, a boldogtalan állapotot jelentő szót kaptuk, végül az *l* végzet a furulya szóból, amely tárgyat jelent, cselekvést képzett.

Mivel ezek a végzetek a régi szavakból új jelentőségű szavakat képeztek, azért képző a nevük.

Azt a szót, amelyhez a képzők járulnak: *alapszónak* nevezzük, míg a képzővel alkotott új szó a *származékszó*. (A ragozásnál szótó volt és ragozott szó.)

A juhász szóban a juh az állapszó, -ász a képző, juhász a képzett vagy származékszó. Ha a származékszónak minden képzőjét elhagyjuk, megkapjuk a szó gyökerét.

A nyelv szókincsét tehát nemcsak a szóösszetétellel gyarapíthatjuk, hanem szóképzéssel is. A képzett szavak új jelentésű szók, tehát új szavak.

III. Begyakorlás. a) Iskolai feladat. Keressék ki alább mondatokból a képzett szavakat, keressék meg bennük az alapszót és a képzőt. Tudós legény Barna Peti, magát nagyon hányja-veti. Az ablaka alatt csergő patakocska, abban mosakodik páros galambocska. Az én rózsám takaros. A szállásom a zöld halom. Kondorosi csárda mellett, gulya, ménes ott deleget. Vásárhelyi pusztán voltam esikősbojtár.

b) *Házi feladat.* Az adott olvasmányból keressék ki és írják le a képzett szavakat.

1947. március 2. hete.

Általános iskola VI osztály.

A tanítás anyaga. Pósa Lajos: A márciusi ifjúság című költeménye.

I. Előkészítés. a) Számonkérés. Az elmúlt órán tárgyalt olvasmány, költemény felújítása, számonkérése tartalmának.

b) *Ráhangelés.* A március 15-iki ünneppel kapcsolatos előkészületre hivatkozással.

c) *Célkitűzés.*

II. Tárgyalás. a) A költemény bemutatása.